

Profesor Andrzej Stelmachowski (biografia naukowa)

Andrzej Stanisław Ksawery, syn Wisławy z Majewskich i Bronisława Stelmachowskiego, urodził się 28 stycznia 1925 roku w Poznaniu. Tam też uczył się w szkole powszechnej i średniej. Po wybuchu wojny kontynuował naukę w Gimnazjum Polskim w Kownie (na Litwie), a następnie w ramach tajnego nauczania w Warszawie. Maturę uzyskał w 1943 r. W tymże roku podjął studia w podziemnym Uniwersytecie Warszawskim; kontynuował je po wojnie w Poznaniu, uzyskując tytuł magistra prawa w 1947 r. na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. W okresie wojennym, niezależnie od pracy (także fizycznej) oraz udziału w tajnym nauczaniu, był również żołnierzem Armii Krajowej.

Po ukończeniu studiów A. Stelmachowski podjął pracę na Uniwersytecie im. AM w Poznaniu, gdzie w 1950 r. uzyskał stopień doktora nauk prawnych. Następnie przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, gdzie uzyskał stopień kandydata nauk (w 1956 r.) i z początkiem roku 1958 powołany został na stanowisko docenta. Pracę w sądownictwie A. Stelmachowski rozpoczął jeszcze w Poznaniu; następnie był sędzią sądu powiatowego w Warszawie. W 1951 r. zrzekł się stanowiska sędziowskiego. Po zmianach politycznych roku 1956 podjął ponownie pracę w sądownictwie, jako członek Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego; w 1959 r. został oddelegowany do Ministerstwa Sprawiedliwości. Od 1962 r. A. Stelmachowski w działalności zawodowej skoncentrował się wyłącznie na pracy naukowej. Z końcem tego roku został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego w Uniwersytecie Wrocławskim. Po siedmiu latach, w 1969 r. objął stanowisko profesora Uniwersytetu Warszawskiego. W 1973 r. uzyskał tytuł profesora zwyczajnego. Od 1970 roku A. Stelmachowski prowadził działalność dydaktyczną również w Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, gdzie pełnił funkcję dziekana Wydziału Administracyjno-Ekonomicznego w latach 1975–1981.

Profesor Andrzej Stelmachowski jest postacią wybitną, która zasługuje na wielkie uznanie, ze względu na swoją działalność na wielu polach. Jako uczony, wybitny prawnik, przedmiotem swych badań naukowych objął kilka dyscyplin prawnych – prawo cywilne, prawo rodzinne, prawo gospodarcze, a przede wszystkim prawo rolne. Dorobek naukowy Profesora legł u podstaw wyodrębnienia prawa rolnego jako nowej gałęzi prawa. Stworzył on również szkołę funkcjonal-

nego podejścia do prawa, skupiając wokół oryginalnej metody badawczej (badanie prawa w procesie jego stosowania) liczne grono uczniów. Zdaniem A. Stelmachowskiego:

„Moc prawa tkwi nie w elementach formalnych, lecz ... w wewnętrznych wartościach, które ze sobą niesie. Stara rzymska paremia: ius est ars boni et aequi jest czymś więcej niż pięknym ozdobnikiem, jest wyrazem przekonania, że są pewne granice, poza które ustawodawca wykroczyć nie powinien, że z chwilą gdy prawo sprzeniewierzy się funkcji nosiciela określonych wartości, przekształci się w swoje przeciwieństwo i stanie się bezprawiem, stanie się formą, która będzie stanowiła pozór prawa”. Przytoczone słowa Profesora Andrzeja Stelmachowskiego dobitnie wyrażają Jego filozofię prawa, akcentującą znaczenie aksjologii w tworzeniu i stosowaniu prawa.

Jako nauczyciel akademicki i organizator życia naukowego Profesor Stelmachowski odniósł wielkie sukcesy w kształceniu kadry naukowej i organizacji zespołów badawczych. Profesor wypromował 22 doktorów; przewody habilitacyjne, pod Jego opieką, ukończyło 8 doktorów, a 5 uczniów (w tym piszący te słowa) uzyskało tytuły naukowe profesora. Aktualnie uczniowie Profesora piastują funkcje akademickie na 6 uniwersytetach. Spośród licznych funkcji organizacyjnych Profesora z wdzięcznością wspominamy stanowisko dziekana Wydziału Administracyjno-Ekonomicznego Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku (lata 1975-81). Blisko 30-letnie związki Profesora z ośrodkiem białostockim walcie przyczyniły się do powstania samodzielnego Uniwersytetu.

Kolejnym polem działania Profesora A. Stelmachowskiego, zawsze zaangażowanego w sprawy społeczne, jest udział w budowie demokratycznego państwa prawa. Przełomowym momentem był tu oczywiście „Sierpień’80”.

Profesor, będąc osobą znaną z opozycyjnych poglądów (był członkiem Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”), zaproszony został przez strajkujących stoczniowców do Gdańska, gdzie pełnił funkcję doradcy robotników przy zawarciu Porozumienia Gdańskiego. Od tego momentu Profesor Stelmachowski związany był z ruchem „Solidarności”, pełniąc funkcję doradcy Lecha Wałęsy i kierowniczych gremiów zarówno NSZZ „Solidarność”, jak i „Solidarności Rolników Indywidualnych”. Funkcje te pełnił także, gdy „Solidarność” działała w podziemiu. Należał do twórców i uczestników obrad Okrągłego Stołu; współprzewodniczył zespołowi do spraw wsi i rolnictwa.

Przed 16 laty, w pierwszych wolnych wyborach, Profesor Stelmachowski został wybrany, jako reprezentant Ziemi Białostockiej, do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, który powierzył Mu godność marszałka. Jako marszałek Senatu Profesor uczestniczył w symbolicznym akcie przekazania insygniów władzy przez prezydenta Ryszarda Kaczorowskiego prezydentowi Lechowi Wałęsie. Przewodnicząc

wyższej izbie parlamentu niezwykle aktywnie i twórczo oddziaływał na kształcenia ustroju państwa oraz systemu prawa. Dość wskazać, iż tak doniosłe rozstrzygnięcie ustrojowe jak wprowadzenie samorządu terytorialnego na szczeblu gmin zapadło z inicjatywy ustawodawczej Senatu.

W ostatnich latach aktywność społeczna Profesora koncentruje się wokół działalności Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, któremu przewodniczy. Dokonania Profesora wysoko oceniają Polacy na emigracji, na Zachodnie i szczególnie na Wschodzie, co potwierdzają liczni przyjaciele z Litwy i Białorusi.

We wszystkich dziedzinach, i – co ważne – we wszystkich okresach swojego zaangażowania Profesor Stelmachowski prezentował trwały system wartości, wśród których wymienić należy: prawość, wierność przekonaniom, odpowiedzialność, troskę o dobro wspólne i kierowanie się społeczną nauką Kościoła, co zapewniło Mu niekwestionowany autorytet moralny.

Charakteryzując twórczość i dorobek naukowy Profesora pragnę podkreślić wszechstronność zainteresowań badawczych, obejmujących praktycznie całość systemu prawa prywatnego, a także dyscypliny oparte na konstrukcjach prawa publicznego (prawo gospodarcze, rolne). Profesor „specjalizował się” niejako w badaniu instytucji prawnych usytuowanych „na styku” kilku dyscyplin. Równie imponująca jest wielkość dokonań Profesora. Na liście Jego publikacji naukowych, obejmującej ponad 200 pozycji (ogłoszonych w kraju i za granicą) znajdują się traktaty i monografie książkowe, podręczniki, komentarze i glosy, recenzje, raporty z badań, referaty. Samych opracowań książkowych, których autorem, współautorem lub redaktorem był Profesor Stelmachowski jest ponad czterdzieści. Liczne prace są efektem badań empirycznych, prowadzonych pod kierunkiem Profesora przez zespoły Jego uczniów.

Fundamentem doświadczeń i osiągnięć Profesora Stelmachowskiego są badania w dziedzinie prawa cywilnego. Przewodnim motywem cywilistycznej twórczości Profesora jest postrzeganie prawa jako instrumentu realizacji celów społecznych i ochrony społecznie doniosłych wartości. Drogę osiągnięć badawczych znaczą kolejne monografie i studia z zakresu cywilistyki: *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym* (1957), *Istota i funkcja posiadania* (1958), *Kontraktacja produktów rolnych* (1960), *Nominalizm pieniężny a waloryzacja (Studia cywilistyczne, t. VI, Kraków 1965)*, *Odpowiedzialność cywilna za niedobory* (1966), *Ewolucja autonomii woli (w: Tendencje rozwoju prawa cywilnego, 1983)*.

Podstawowym problemom prawa cywilnego poświęcony jest cykl traktatów z zakresu teorii tego prawa. Znaczącym wydarzeniem w rozwoju polskiej cywilistyki było pierwsze wydanie *Wstępu do teorii prawa cywilnego* (1969), w którym Autor zawarł refleksje dotyczące tak ważnych kwestii, jak zasady prawa cywilnego, klauzule generalne w kodeksie cywilnym, źródła prawa cywilnego czy pro-

blematyka osób prawnych. Drugie wydanie *Wstępu do teorii prawa cywilnego* miało miejsce w 1984 r. i przyniosło przewartościowanie niektórych ujęć, dokonane niewątpliwie pod wpływem świeżych doświadczeń związanych z powstaniem ruchu „Solidarności” i stanem wojennym. Ukoronowaniem cyklu jest dzieło pt.: *Zarys teorii prawa cywilnego* (1998), bogato uwzględniające doświadczenia i dorobek III Rzeczypospolitej w budowaniu demokratycznego państwa prawnego i gospodarki rynkowej. W podsumowaniu pracy Profesor stwierdza, że „szansą i celem prawa cywilnego winno być zbliżanie do siebie ludzi, zwłaszcza tych wszystkich, którym nie jest obojętna sprawa drugiego człowieka...”

Profesor aktywnie uczestniczy nadal w opracowaniu fundamentalnych syntez cywilistycznych, czego wyrazem są Jego poglądy na temat prawa własności (modele własności i ich uwarunkowania społeczno-ustrojowe, treść i wykonywanie prawa własności) zaprezentowane w „*Systemie Prawa Prywatnego*” (Tom 3, Prawo rzeczowe, pod red. T. Dybowskiego, Warszawa 2003).

Prawo rolne jest dziedziną, w której Profesor A. Stelmachowski odegrał i nadal pełni rolę szczególną. W ciągu 50-ciu lat wyodrębniania się prawa rolnego (z prawa administracyjnego oraz cywilnego) prawo to stawało się nową gałęzią (najpierw w płaszczyźnie dydaktycznej, a później i doktrynalnej) przy stałym, twórczym, często krytycznym zaangażowaniu Profesora. Jego zasługą jest określenie przedmiotu i zakresu prawa rolnego (objęcie zakresem badań także rolnictwa indywidualnego, skazywanego w latach 1956–80 na „stopniowe socjalistyczne przekształcenia”). Jego dorobkiem jest opracowanie podstawowych konstrukcji prawno-rolnych, takich jak zasady prawa rolnego, czy koncepcja własności rolniczej, rozumiana jako kompleks praw i obowiązków. Jego osiągnięciem są także konkretne rozwiązania prawne służące obronie rolnictwa indywidualnego. Dość wskazać, że wprowadzona przepisem art. 131 kc. (w 1982 r.) reguła, iż PRL gwarantuje własność i całkowitą ochronę indywidualnych gospodarstw rolnych, stanowiących trwałą i równoprawny element społeczno-gospodarczego ustroju PRL, była konsekwencją realizacji Porozumień rzeszowsko-ustrzyckich, przy zawarciu których głównym doradcą „Solidarności RI” był Profesor Stelmachowski.

Działalność Profesora Stelmachowskiego w dziedzinie prawa rolnego charakteryzuje się swoistym zintegrowanym podejściem – teoretyczne hipotezy badawcze są przedmiotem weryfikacji w toku badań empirycznych, a ich wyniki stanowią przedmiot postulatów legislacyjnych, a także bieżącej dydaktyki prawa rolnego, która prowadzona jest również przy wykorzystaniu badań praktycznych prowadzonych przez studentów w środowisku wiejskim. Efektem stosowanej przez Profesora metody badawczej są (wykonane pod Jego kierunkiem naukowym) opracowania zespołowe: „*Przemiany własności ziemi w rolnictwie polskim*” (1974), „*Wpływ instrumentów prawnych na przestrzenną strukturę rolnictwa*” (1977),

„Problemy zarządzania rejonami uprzemysłowionymi” (1986), „Ewolucja pozycji właściciela indywidualnego gospodarstwa rolnego w Polsce” (1989).

Mówiąc o zasługach Profesora w dydaktyce prawa rolnego, wyeksponować pragnę dwie okoliczności. Profesor jest twórcą koncepcji, a zarazem głównym współautorem podręcznika akademickiego („*Prawo rolne*” – 1966, 1970, 1980, 1987, „*Polskie prawo rolne na tle ustawodawstwa Unii Europejskiej*” – 1994, 1997, 1999), uznawanego za podstawowy materiał dydaktyczny w tej dyscyplinie. Służy on już 40. rocznikom studentów kierunków prawa i administracji. Oryginalna metoda prowadzenia ćwiczeń z prawa rolnego (z uwzględnieniem badań terenowych w środowisku wiejskim) sprawiła, iż dzięki Profesorowi prawo rolne – wbrew potocznym mniemaniom – jest niezwykle interesującą dyscypliną.

Dowodem szczególnego autorytetu Profesora A. Stelmachowskiego jest funkcja redaktora naukowego najnowszego podręcznika „*Prawo rolne*” (Wyd. Prawnicze Lexis Nexis 2003; wydanie 2 – 2005), będącego w zamyśle próbą zintegrowania zarówno środowiska, jak i programów nauczania prawa rolnego (wraz z powstającym prawem żywnościowym). Podręcznik ten powstał z inicjatywy Polskiego Stowarzyszenia Prawników Agrarystów (którego honorowym przewodniczącym jest Profesor), a przygotowany został przez 20 współautorów z 9-ciu uniwersytetów. Podręcznik ten ma rzeczywiście ogólnopolski charakter.

W procesie legislacyjnym doskonalenia ustawodawstwa rolnego Profesor pełnił stałą funkcję eksperta, którego zdanie liczyło się przy wydawaniu wielu kluczowych ustaw rolnych. Podkreślić należy, iż jeszcze w okresie PRL Profesor Stelmachowski był autorem koncepcji, redaktorem i współautorem pierwszego w Polsce projektu kodeksu rolnego (lata 1973/74). Ta pierwsza próba polskiej kodyfikacji prawa rolnego nie uzyskała wszakże akceptacji ówczesnych władz PRL, a to ze względu na zawarte w projekcie gwarancje trwałości indywidualnej własności w rolnictwie. Ostatni okres harmonizacji polskiego ustawodawstwa rolnego z ustawodawstwem Unii Europejskiej angażował Profesora w przygotowanie projektów nowych polskich ustaw rolnych (m.in. w ramach programu „Phare–Sierra”).

O uznaniu pozycji Profesora w skali międzynarodowej świadczą Jego artykuły w renomowanych czasopismach zagranicznych, zaproszenia do udziału w konferencjach i towarzystwach naukowych, przede wszystkim zaś doktoraty honorowe Uniwersytetu Paris I Pantheon–Sorbonne oraz Uniwersytetu w Ferrarze, a także prestiżowe członkostwo w Akademii de l’Agriculture de France. Profesor jest pierwszym polskim uczonym w Europejskim Komitecie Prawa Rolnego (CEDR); dzięki Jego staraniom i autorytetowi Polskie Stowarzyszenie Prawników Agrarystów zostało podniesione do rangi sekcji krajowej Europejskiego Komitetu Prawa Rolnego.

Aby nie spotkać się z zastrzeżeniem, iż prezentowana ocena pozycji Profesora A. Stelmachowskiego jest nadmiernie subiektywną oceną sporządzoną przez Jego

ucznia, pragnę przytoczyć także opinię profesora zwyczaj. Aleksandra Lichorowicza z Uniwersytetu Jagiellońskiego. W recenzji profesora A. Lichorowicza czytamy:

„...z całym przekonaniem i należnym szacunkiem dla osiągnięć prof. A. Stelmachowskiego pragnę stwierdzić, iż:

- prof. A. Stelmachowski jest niewątpliwie twórcą nowej naukowej szkoły prawa rolnego,*
- Jego dorobek naukowy, stworzenie nowej metody badawczej i bazy teoretycznej, legł u podstaw wyodrębnienia się prawa rolnego jako nowej gałęzi prawa,*
- prof. A. Stelmachowski jest polskim naukowcem, który zdobył sobie szerokie i powszechne uznanie w skali międzynarodowej”.*

(recenzja wniosku o nadanie prof. A. Stelmachowskiemu tytułu doktora h.c. Uniwersytetu w Białymstoku)

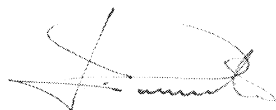
Działalność naukowo-dydaktyczna i służba publiczna Profesora ma miejsce głównie w Warszawie i Uniwersytecie Warszawskim. W biografii Profesora chwalebnie zapisał się także okres wrocławski (lata 1962–69), gdzie Profesor należał do wybitnych twórców ośrodka prawniczego na Uniwersytecie. Także Białystok był miejscem aktywnej, pionierskiej działalności Profesora, który współtworzył środowisko naukowe Wydziału Administracyjno-Ekonomicznego, później zaś – Wydziału Prawa Filii Uniwersytetu Warszawskiego, i walczył o powstanie Uniwersytetu w Białymstoku. Podziękowaniem za zasługi Profesora dla tych środowisk naukowych jest przyznanie Mu tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu w Białymstoku (1999 r.) oraz tytułu doktora *honoris causa* Uniwersytetu Wrocławskiego (2005 r.). Profesor jest również doktorem honorowym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie (2003 r.).

Mając na uwadze zasługi Profesora Andrzeja Stelmachowskiego dla kształtowania kultury prawnej, dla budowy demokratycznego państwa prawnego i dla rozwoju nauki prawa pragnę stwierdzić, iż Profesor jest autorytetem i wzorem profesora uniwersytetu dla kolejnych pokoleń młodzieży akademickiej.

W imieniu zespołu uczniów Profesora pragnę serdecznie Mu podziękować za opiekę naukową, ogromną życzliwość, przyjazną inspirację, za wrażliwość na sprawy osobiste, ojcowską krytykę i wspólną przygodę naukową – nie tylko na Uczelni, ale i w „plenerach badawczych”.

Życzymy szczęśliwej realizacji dalszych zamierzeń osobistych i naukowych.

Plurimos annos!

Stanisław Prutis